

CLIL MODELING AN'ANAVIY CHET TILI O`QITISH USULLARI BILAN QIYOSIY TAHLILI

Mualliflar: Matluba Axmedova Ibragimdjanovna PhD, Farg`ona Davlat Universiteti, Xorijiy til va adabiyoti fakulteti (ingliz tili)

**Luiza Ismoilova G`ulomidinovna**, Farg`ona Davlat Universiteti, Xorijiy til va adabiyoti fakulteti (ingli tili), Ismoilova479@gmail.com

Kirish

Chet tillarini o`qitishda so`nggi yillarda mazmun va tilni integrativ o`rgatishga qaratilgan CLIL (Content and Language Integrated Learning) modeli jahon ta'lim tizimida keng qo`llanila boshladi. Ushbu yondashuv Yevropa Ittifoqining 1995-yildagi **“White Paper on Education and Training: Teaching and Learning – Towards the Learning Society”** hujjatida ilk bor strategik yo`nalish sifatida taklif qilingan. Keyinchalik CLIL metodik asoslari David Marsh (1994, 2002), Do Coyle, Philip Hood va David Marsh (2010) tomonidan ishlab chiqilgan hamda Yevropa Kengashining **CEFR (2018) – Common European Framework of Reference for Languages** hujjati bilan metodik jihatdan muvofiqlashtirilgan.

O`zbekistonda CLIL modelining qo`llanishi **“Chet tillarni o`rganishni tizimli tashkil etish chora-tadbirlari to`g`risida”**gi PF–1875 (2012) sonli Prezident farmoni, shuningdek, 2021-yil 19-maydagi **PQ–5117-son qaror** bilan tasdiqlangan **“Chet tillarini o`qitishni rivojlantirish konsepsiyasi”** doirasida qo`llab-quvvatlanmoqda. Konsepsiyada mazmuniy-integrativ ta'lim texnologiyalarini, xususan CLILni umumta'lim va Oliy ta'lim tizimida joriy etish ustuvor vazifa etib belgilangan.

CLIL modelining mohiyati fan mazmuni (content) va til (language)ni bir jarayonda o`qitishdan iborat bo`lib, u Coyle va Marsh tomonidan ishlab chiqilgan **4C's Framework** (Content, Communication, Cognition, Culture)ga asoslanadi. An'anaviy chet tili o`qitish usullari (Grammar-Translation, Direct Method, Communicative Approach)da til alohida o`quv predmeti sifatida o`rgatilsa, CLILda til fanni o`zlashtirish vositasiga aylanadi. Bu esa o`quvchilarda real kontekstda, mazmuniy vazifalar orqali til kompetensiyasini rivojlantirish imkonini beradi.

Ko`plab tadqiqotchilar, jumladan **Marsh (2002)**, **Coyle (2010)**, **Mehisto (2008)** CLIL metodining kommunikativ kompetensiyani oshirishdagi samaradorligini ta'kidlaydi. An'anaviy metodlarda grammatik strukturalar markazda tursa, CLILda mantiqiy fikrlash, fanlararo bog`liqlik, leksik minimumni mazmuniy vazifalar orqali o`zlashtirish ustuvor bo`ladi. Shuningdek, CLIL XXI asr kompetensiyalariga — tanqidiy fikrlash, muammoli vazifalarni yechish, ko`p tillilik va global fuqarolik kompetensiyalariga mos keladi (EU Commission, 2018).

Quyida CLIL va an'anaviy chet tili o`qitish usullarining didaktik, metodik va psixolingvistik jihatdan qiyosiy tahlili keltirilagan.

CLIL va an'anaviy chet tili o`qitish usullarini qiyosiy ko`rib chiqishda, birinchi navbatda, ularning didaktik maqsadlari farqlanadi. An'anaviy metodlarda (Grammar-Translation Method, Audio-Lingual Method, Communicative Language Teaching) maqsad til sistemasi — fonetika, grammatika, lug`at boyligini bosqichma-bosqich o`rgatishdan iborat. Bu yo`nalish bo`yicha **Richards & Rodgers (2001)** tomonidan berilgan tasnifga ko`ra, an'anaviy metodlar tilni alohida o`quv moduli sifatida ko`radi va nutq faoliyatini rivojlantirish grammatik bilimlarga tayanadi. CLILda esa didaktik maqsad ikki yo`nalishni birlashtiradi: fan mazmunini o`zlashtirish (content learning) va tilni mazmun orqali egallash (language learning). Bu yondashuvni **Coyle, Hood & Marsh (2010)** "ikki tomonlama o`qitish samaradorligi" deb ataydi.

Psixolingvistik nuqtai nazardan, CLIL modeli Krashenga tegishli **Input Hypothesis (1985)** va Vygotskiyning "**Yaqin rivojlanish zonasi**" nazariyalariga tayanadi. Chunki CLILda til real kontekstda, yuqori darajadagi kognitiv faoliyat orqali o`zlashtiriladi. O`quvchi murakkab fan mazmunini til orqali o`zlashtirar ekan, u tabiiy ravishda "i+1" darajali til kirishini qabul qiladi. An'anaviy metodlarda esa til kirishi ko`proq sun'iy mashqlarga, takroriy dialog va grammatika mashqlarga asoslanadi. Mehisto, Marsh & Frigols (2008) fikricha, CLIL o`quvchini yuqori kognitiv bosqichga — tahlil, solishtirish, sintez qilish, izohlashga undaydi, bu esa tilni faol ishlatishga yordam beradi.

Pedagogik jarayonni tashkil etishdagi farqlarning yana biri — baholash tizimida namoyon bo`ladi. An'anaviy metodlarda baholash grammatik to`g`rilik, test tizimlari, tarjima ko`nikmalariga qaratiladi. CLILda esa baholash ikki yo`nalishda amalga oshiriladi: fan mazmunini o`zlashtirishni baholash (content assessment) va til kompetensiyasini baholash (language assessment). Yevropa Kengashining **CEFR**

Companion Volume (2018) hujjati CLIL uchun integrativ baholash mezonlarini tavsiya qiladi: tilning mazmuni uzatishdagi aniqligi, funksional ko`nikmalar, mavzu bo`yicha muloqotga kirishish qobiliyati.

O`zbekiston ta`lim tizimida 2021-yildan boshlab CLIL elementlarini joriy etish tajribasi kuchaytirildi. Xususan, Oliy ta`lim vazirligining 2021-yilgi “**Fan va til integratsiyasiga asoslangan o`qitish texnologiyalarini joriy etish**” bo`yicha metodik ko`rsatmalarida CLIL darslarini loyihalash bosqichlari (maqsad qo`yish, til funksiyalarini aniqlash, mazmuniy topshiriqlar yaratish, differensial yondashuv) rasmiylashtirilgan. Umumta`lim maktablarida fizika, biologiya va geografiya fanlarini ingliz tilida o`qitish bo`yicha pilot-sinflar tashkil etilgan (XTV hisobotlari, 2022).

CLILning afzalliklari qatorida o`quvchilarda mazmuniy motivatsiyaning ortishi, fanni haqiqiy kontekstda o`rganish, kommunikativ nutqdan ko`proq foydalanish ko`rsatkichlari tadqiqotlarda qayd etilgan. Masalan, Dalton-Puffer (2007)ning Avstriya CLIL maktablari bo`yicha tadqiqoti o`quvchilarning leksik kompetensiyasi, nutq tezligi va akademik ingliz tilini qo`llash darajasi sezilarli ravishda oshganini ko`rsatgan. An`anaviy metodlarda esa o`quvchilar ko`proq grammatik qoidalarga suyanib qolishi, real muloqotga kamroq kirishishi kuzatiladi.

CLILning samaradorligini ilmiy tadqiqotlar orqali baholashda Yevropa va Osiyoda o`tkazilgan empirik tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega. **Lasagabaster & Sierra (2010)** Bask o`lkasida olib borgan tadqiqotida CLIL o`quvchilari an`anaviy sinflarga qaraganda yuqoriroq kommunikativ kompetensiyaga ega bo`lishini ta`kidlagan. Pérez-Cañado (2012)ning Ispaniya universitetlari bo`yicha yirik korpus tadqiqoti ham CLIL o`quvchilarida akademik til (CALP — Cognitive Academic Language Proficiency)ning ancha tez shakllanishini qayd etgan. Ushbu natijalar CLIL modeli nafaqat umumiy suhbat tilini, balki fanga oid murakkab atamalar, mantiqiy bog`lanishlar va argumentatsiya ko`nikmalarini rivojlantirishini ko`rsatadi.

An`anaviy metodlarda, xususan Grammar-Translation yoki Audio-Lingual metodida, til ko`nikmalari ko`proq reproduktiv faoliyat bilan chegaralanadi: qaytarish, yodlash, tarjima qilish. **Brown (2007)** ta`kidlaganidek, bunday yondashuvlarda o`quvchilar o`zlashtirgan til bilimini real vaziyatlarda mustaqil qo`llashga qiynaladi. CLILda esa kognitiv yuk (cognitive load) yuqoriroq bo`lib, o`quvchilar fanga oid muammolarni hal qilish jarayonida ingliz tilini vosita sifatida qo`llaydi. **Swain (2006)** ta`riflagan “output hypothesis”ga ko`ra, o`quvchi mazmuni izohlash uchun tilni faol

ishlab chiqarishga majbur bo`ladi, bu esa nutqni rivojlantirishning eng samarali shaklidir.

CLILning darsni tashkil etish mexanizmi ham an'anaviy metodlardan farq qiladi. Misol uchun, Coyle (2010) tomonidan taklif etilgan **4C's Model** asosida dars quyidagi bosqichlarda quriladi:

- **Content** – o`rganilayotgan fanning mazmuni (masalan, biologiyada “Cell structure”).
- **Communication** – mazmunni tushuntirishda kerak bo`ladigan til funksiyalari (masalan, ta`rif berish, solishtirish, sabab-oqibatni tushuntirish).
- **Cognition** – tanqidiy va mantiqiy fikrlash topshiriqlari (klassifikatsiya, tahlil, muammo yechish).
- **Culture** – madaniyatlararo kompetensiya, global nuqtai nazarni shakllantirish.

An'anaviy metodlarda bunday integrativ yondashuv mavjud emas, chunki darsning asosiy e`tibori til strukturasi va qoidalariga qaratiladi. Shu sababli, CLILda interdisiplinarlik darajasi yuqori bo`lib, o`quvchining umumiy akademik savodxonligini kengaytiradi.

O`zbekistonda CLIL tajribasining kengayishiga 2022–2024 yillarda amalga oshirilgan ta`lim islohotlari turtki berdi. Xususan, Xalq ta`limi vazirligining 2022-yilgi ma`lumotlariga ko`ra, respublikaning bir nechta hududlarida, xususan Toshkent shahri, Farg`ona va Samarqand viloyatlarida matematika, kimyo, biologiya fanlarini ingliz tilida o`qitish bo`yicha CLIL pilot loyihalari joriy etildi. O`zbekiston davlat jahon tillari universiteti (O`zDJTU), Nizomiy nomidagi TDPU va Namangan DPI huzurida CLIL o`qituvchilarini qayta tayyorlash bo`yicha qisqa muddatli kurslar tashkil etildi. Bu jarayon mahalliy ilmiy izlanishlar bilan ham mustahkamlanmoqda: masalan, **A.Azimova (2021)**, **S.Saidov (2022)** va **M.Tursunova (2023)**lar tomonidan CLILning o`zbek ta`limidagi qo`llanilishiga bag`ishlangan ilmiy maqolalar e`lon qilingan.

Bu holat CLILning O`zbekiston sharoitida ham metodik va psixologik jihatdan samarali ekanini ko`rsatadi. CLILning afzalliklarini uch asosiy yo`nalishda tavsiflaydi: kommunikativ savodxonlikning oshishi, kognitiv rivojlanishning faollashuvi va fanlararo integratsiya. Shu bilan birga, CLIL o`qituvchisidan yuqori

metodik tayyorgarlik, darsni ikki yo`nalishda — til va mazmun bo`yicha rejalashtirish, turli darajadagi o`quvchilarni differensial qo`llab-quvvatlashni talab qiladi. Quyidagi jadval ilmiy adabiyotlarda berilgan asosiy qiyosiy xulosalarni aks ettiradi (Richards & Rodgers, 2001; Dalton-Puffer, 2007; Pérez-Cañado, 2012):

1. Didaktik maqsadlar

An'anaviy metodlar: til qoidalari, grammatika, standart dialoglar asosida o`qitish; til mazmunning o`zidan ajratilgan.

CLIL: fanni o`rganish va tilni birlashtirish; mazmuniy kontekstda til egallash

2. O`quvchilarning motivatsiyasi

Dalton-Puffer (2007) tadqiqotida CLIL sinflarida motivatsiya sezilarli yuqori bo`lishi qayd etilgan, chunki o`quvchilar tilni real vazifalarni bajarish jarayonida qo`llaydi. An'anaviy yondashuvlarda esa motivatsiya ko`proq baholash, yodlash va testlarga bog`liq tarzda shakllanadi.

3. Nutq kompetensiyasi

An'anaviy metodlar: nutqdan foydalanish chegaralangan; ko`proq yozma mashqlar va tuzilma qaytarilishi ustuvor.

CLIL: og`zaki muloqot, ta`riflash, tahlil qilish, fanga oid munozaralarda ishtirok etish ko`payadi (Swain, 2006).

4. Fan mazmunini o`zlashtirish

CLILda o`quvchi murakkab atamalar, konseptlar va jarayonlarni o`rganish jarayonida tilni vosita sifatida qo`llaydi. Bu, Pérez-Cañado (2012) tadqiqotida qayd etilganidek, aqliy faoliyat darajasini oshiradi. An'anaviy metodlar esa tilni fan mazmunidan ajratgan holda o`rgatadi.

5. Baholash tizimi

An'anaviy metodlar: grammatik to`g`rilik, testlar, tarjima markazida.

CLIL: CEFR (2018)ga mos ravishda integrativ baholash: mazmunni tushuntirish, fanga oid nutq funksiyalarini qo`llash, kommunikativ vazifalarni bajarish.

6. O`qituvchi malakasi

CLIL o`qituvchisi ikki yo`nalishda — til va fan bo`yicha bilimga ega bo`lishi kerak. O`zbekistonda 2021–2024 yillarda tashkil etilgan qayta tayyorlash kurslari (O`zDJTU, TDPU, NDPIning CLIL moduli) ushbu kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan. An`anaviy metodlarda esa o`qituvchidan faqat lingvodidaktik tayyorgarlik talab qilinadi. Shu jihatlar CLIL modelining an`anaviy chet tili metodlariga nisbatan mazmuniy jihatdan boyroq, psixolingvistik jihatdan samaraliroq ekanligini ko`rsatadi. Biroq CLIL tizimli metodik tayyorlov, o`quv materiallarining moslashuvi, darslarni ikki yo`nalishda loyihalashni talab qilgani bois, uni joriy etish uchun o`qituvchilarni muntazam qo`llab-quvvatlash muhimdir. O`zbekiston ta`lim tizimida CLILning bosqichma-bosqich joriy etilishi aynan shu ehtiyojni hisobga olgan holda amalga oshirilmoqda.

Xulosa

CLIL (Content and Language Integrated Learning) modeli chet tilini o`qitishda yangi pedagogik yondashuv sifatida an`anaviy metodlardan tubdan farq qiladi. U tilni alohida o`quv predmeti sifatida emas, balki fan mazmunini o`zlashtirish vositasi sifatida qo`llaydi. Tadqiqotlar (Coyle et al., 2010; Marsh, 2002; Dalton-Puffer, 2007) CLILning o`quvchilarda kommunikativ kompetensiyani, mantiqiy fikrlashni va fanlararo integratsiyani kuchaytirishini ko`rsatadi. An`anaviy metodlar ko`proq grammatika, yozma mashqlar va strukturaviy yondashuvga tayanadi, CLIL esa o`quvchini real kommunikativ vaziyatga jalb etadi, fan mazmunini til orqali tahlil qilishga undaydi.

O`zbekiston ta`lim tizimida CLILning bosqichma-bosqich joriy etilishi davlat siyosati va ta`lim islohotlari bilan uyg`unlashgan bo`lib, Prezident farmonlari (PF–1875, PQ–5117) hamda XTV va Oliy ta`lim vazirligining metodik ko`rsatmalarida CLILni qo`llab-quvvatlash aniq belgilangan. Mahalliy tajribalar ham CLILning samarali joriy etilayotganini ko`rsatmoqda.

Umuman olganda, CLIL modeli mazmun va tilni uyg`unlashtirgan holda zamonaviy ta`lim ehtiyojlariga moslashadi, o`quvchilarda 21-asr kompetensiyalarini rivojlantiradi hamda an`anaviy chet tili o`qitish metodlariga qaraganda kompleksroq, integrativroq yondashuvni taklif etadi. Shu bilan birga, CLILni muvaffaqiyatli tatbiq

etish uchun o`qituvchilarni tayyorlash, mos o`quv materiallari yaratish va baholash tizimini integratsiyalash muhim omillar hisoblanadi.

Adabiyotlar ro`yxati

1. **Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010).** *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge University Press.
2. **Marsh, D. (2002).** *CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends and Foresight Potential*. European Commission.
3. **Dalton-Puffer, C. (2007).** *Discourse in Content and Language Integrated Learning (CLIL) Classrooms*. John Benjamins.
4. **Mehisto, P., Marsh, D., & Frigols, M. (2008).** *Uncovering CLIL*. Macmillan.
5. **Lasagabaster, D., & Sierra, J. M. (2010).** "Immersion and CLIL in the Basque Country: Critical Analysis." *International Journal of Applied Linguistics*.
6. **Pérez-Cañado, M. L. (2012).** "CLIL Research in Europe: Past, Present, and Future." *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*.
7. **Swain, M. (2006).** "Languaging, agency and collaboration in advanced second language learning." *The Modern Language Journal*.
8. **Krashen, S. (1985).** *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Longman.
9. **Richards, J. C., & Rodgers, T. (2001).** *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
10. **European Commission. (1995).** *White Paper on Education and Training*.
12. **O`zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–1875-son Farmoni (2012).** "Chet tillarni o`rganishni tizimli tashkil etish chora-tadbirlari to`g`risida".
13. **O`zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5117-son Qarori (2021).** "Chet tillarini o`qitishni rivojlantirish konsepsiyasi".
14. **Xalq ta'limi vazirligi hisobotlari (2022).** CLIL asosidagi pilot sinflar faoliyati.
15. **Oliy ta'lim vazirligi (2021).** "Fan va til integratsiyasiga asoslangan o`qitish texnologiyalari" bo'yicha metodik qo'llanma.
16. **Azimova, A. (2021).** "O`zbek ta'lim tizimida CLILning qo'llanish tajribalari." *Til va ta'lim* jurnali.
17. **Saidov, S. (2022).** "Mazmuniy-integrativ ta'limning o`quvchi kompetensiyalariga ta'siri." *Pedagogika* ilmiy jurnali.
18. **Tursunova, M. (2023).** "CLIL modeli asosida fan va til integratsiyasi." *Jahon tillari muammolari* ilmiy jurnali.